

СЕКЦІЯ 1.
ПОДІЛЬСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ ЯК ЦАРИНА ФОРМУВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

Ніколаєва А. О.
Магістр історії,
молодший науковий співробітник
Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника,
м. Кам'янець-Подільський

Діяльність Подільської духовної семінарії у другій половині XIX - на
поч. XX ст.

Духовна середня освіта в Російській імперії реалізовувалась через парафіяльні та повітові училища, семінарії та академії. Основною метою семінарій як середньої ланки була підготовка майбутніх священників, а також вихованців для академій. Насправді ж, навчання в семінарії давало можливість не лише пов'язати своє зі служінням церкви, а й давало можливість вступити на світську спеціальність в університет. Саме те, що семінарія ставала доступною альтернативою гімназії зробило її такою важливою в зростанні освіченості незаможного населення імперії.

Подільську духовну семінарію відкрили за наказом Павла I 1 травня 1789 р. в м. Шаргород. Оскільки місто не могло забезпечити для навчального закладу просторі приміщення, то стараннями єпископа Іоанникія під потреби семінарії було надано приміщення колишньої греко-католицької семінарії в м. Кам'янець-Подільський. Адміністрація докладала великих зусиль для того, щоб заклад ефективно працював та розвивався, так у 1865 р. на Новому Плані звели триповерховий будинок, куди перевели семінарію [1, с. 16-17]. Якраз на період

переведення семінарії на Новий План припало реформування духовної освіти в Росії.

В 1867 був затверджений новий Статут духовних семінарій. Запроваджені в 1809 році духовно-навчальні округи були скасовані, адміністративна влада академій над семінаріями і семінарій над духовними училищами була ліквідована. Семінарії з трикласних дворічних були перетворені в шестикласні. Якщо навчальні програми семінарського курсу до прийняття статуту 1867 р рясніли багатопредметністю, то після його прийняття вони значно були скорочені. З навчальної програми були виключені сільське господарство і медицина, але додана педагогіка. В цілому за перші чотири роки навчання учні проходили гімназійний курс (з додаванням деяких богословських предметів), а два останніх роки виключно присвячувалися богословським наукам. В основу загальної освіти було покладено вивчення класичних мов і математики. В цілому, освітній рівень семінаристів після закінчення ними 4-го класу дозволяв їм вступати на будь-який факультет університету.

Норми цього Статуту діяли до 1884 р. Саме цього року був прийнятий новий статут і штати духовно-навчальних закладів, за яким в управлінні академіями і семінаріями була посилена влада єпархіальних архієреїв і ректорів. У деяких семінаріях було відновлено викладання медицини і сільського господарства. Духовно-навчальні заклади православного віросповідання всіх типів стали загальностановими; в них приймалися молоді люди православного віросповідання всіх станів у віці 14-18 років. Студенти, які закінчили курс семінарії і йшли на світську службу отримували наймолодший цивільний чин (XIV), але втрачали можливість вступати в світські вищі навчальні заклади. Більшу частину семінаристів становили «казеннокоштні», тобто ті, що знаходились на повному казенному забезпеченні. Все це робило семінарію привабливою для дітей духовенства, селян, міщан та ін [11, с. 108-109].

Завдяки даним з «Обзоров Подольской губернии» за 1887-1911 рр. стає відомо представники яких верств населення навчалися в семінарії та чотирьох чоловічих духовних училищ губернії (Додаток №1). Запропоновані дані демонструють тенденцію, коли переважну більшість (бл. 80%) становили діти духовенства, на яких, власне, і були зорієнтовані ці навчальні заклади; діти з сімей не духовенства щорічно становили приблизно п'яту частину учнів. Варто зазначити, що в «Обзоре Подольской губернии за 1890 год» зазначено, що протягом 1887-1889 років був відчутний приріст учнів з сімей не духовного стану [4, с. 117-118]. Це було пов'язано з тим, що семінарія давала гарну підготовку і не зобов'язувала пов'язувати своє життя зі служінням церкві.

У 1905 р Навчальний комітет при Синоді закінчив роботу з перегляду програм і підручників для духовних семінарій. Правлінням семінарій було рекомендовано розширювати учнівські бібліотеки, в тому числі і світською літературою з врахуванням побажань вихованців у виборі книг. Синод дозволив керівництву семінарії влаштовувати для учнів у вільний від занять час літературні читання, вокально-музичні концерти та ін.

Своїм рішенням від 31 серпня - 5 вересня 1907 року Синод надав вихованцям духовних семінарій право вступу після закінчення 4-го класу семінарії в світський вищий навчальний заклад, якого їх позбавляв статут 1884 року. Це було результатом багаторічної боротьби семінаристів за свої права. Синод був змушений констатувати, що «духовна школа має тепер два завдання - готувати юнацтво до вступу в світські навчальні заклади, для цілей цивільної служби, і готувати також до служіння Православної Церкви». В Подільській духовній семінарії ця зміна спровокувала невеликий ріст кількості вступників з сімей не духовного звання.

Про деякі підсумки роботи семінарій Російської імперії в кінці XIX - початку XX ст. кажуть такі дані: за 10 років (1898-1908 рр.) надійшло в семінарії

39896 учнів, закінчило курс - 23013, вступило в духовні академії - 1661, в світські вищі навчальні заклади - 4701 [11, с. 109-110].

Революційні події 1905–1907 рр. в Росії і в Україні справили велике враження на всі верстви населення Поділля, зокрема й молодь Подільської духовної семінарії. Е. М. Мельник у своїй роботі про Подільську духовну семінарію описує наступні події: «14 травня 1907 р., в день коронації Миколи II, на двох вивішених прапорах, вихованці ПДС обірвали дві верхні смуги білого і синього кольорів, червону ж залишили; до прибуття поліції залишки прапорів прибрали, а винуватих не знайшли. Крім того, 18 і 23 травня в приміщенні духовної семінарії, сталися вибухи снарядів, якими зруйновано печі, вибито шибки у вікнах і пошкоджено двері, підлогу й стіни (винних знову не виявили). Деякі учні хотіли провести в життя постанову 3-го студентського з'їзду про бойкот іспитів, але цю пропозицію не підтримала більшість учнів» [1, с. 18].

Цікаво, що саме в «Обзоре Продольской губернии за 1907 год» зазначена найбільша кількість відрахованих семінаристів – 81 особа, що перевищило кількість тих, хто закінчив в цей рік навчальний заклад (52 особи) в півтора рази [12, с. 130]. В інші роки кількість відрахованих семінаристів була значно меншою, інколи дорівнювала кількості тих, хто закінчив повний курс (Додаток №2).

Причиною відрахувань ставали або неспроможність осягнути програму та скласти іспити, або шкідливі захоплення вихованців, такі як тютюнопаління, картярські ігри, пристрасть до спиртних напоїв.

В Російській імперії всі семінаристи поділялися на казеннокоштных (що містилися на повному казенному забезпеченні) і своєкоштных. У 1861 р з 15060 семінаристів на казенному забезпеченні було 6120. На утримання кожного вихованця виділялося по 37 руб. на рік. З 1866 р витрати на утримання казеннокоштных вихованців були збільшені до 90 руб. на рік. На казенному

утриманні передбачалося мати до 6 тис. вихованців, які повинні обиратися незалежно від звання і походження, з учнів в семінаріях сиріт і дітей бідних батьків, що відрізняються успіхами в науках і доброю поведінкою. На ділі число семінаристів на повному казенному утриманні далеко не досягало встановленої норми. У 1913/1914 навчальному році від загального числа (22734) семінаристів Росії на повному казенному забезпеченні було 4265 чол., на половинному - 1575; на повному єпархіальному утриманні - 509 і половинному - 534 чоловік. У гуртожитках проживало 62% семінаристів, інші проживали у батьків і родичів або на приватних квартирах.

На жаль, точні дані щодо кількості казеннокоштных семінаристів Подільській духовній семінарії нам не відомі, але є інформація, що на тримання одного семінарста в 1887 році складала 119 руб. 02 коп. [2, с. 130], а в 1911 році вже складала 150 руб. 83 коп. Видатки на Подільську духовну семінарію зростали (Додаток №2). Так у 1870 р. збудували новий гуртожиток для учнів, в 1876 році – навчальний корпус, наприкінці XIX ст. – двоповерховий будинок для навчальних класів, у 1894 році головний корпус розширили за рахунок прибудов [1, с. 17].

Найбільш здібні й допитливі з семінаристів, як правило, не прагнули до кар'єри священнослужителів, займали активну громадянську позицію, брали участь в революційному русі. Так, в 1914 р вибуло з духовного відомства 37,1% від загального числа закінчили семінарії в цьому році.

Випускники Подільської духовної семінарії, що полишали духовне відомство, йшли на службу в різні світські установи, інші учителювали в початкових духовних або світських навчальних закладах, треті - продовжували навчання у вищих навчальних закладах, після закінчення яких деякі з них стали вченими (Єфтим Сіцінський, Григорій Голоскевич), музикантами та педагогами (Олекса Приходько, Микола Леонтович, Гнат Яструбецький), письменниками

(Степан Руданський, Анатоль Свидницький), державними і громадськими діячами (Олександр Лотоцький, Борис Сулковський).

Отже, семінарії, які спершу планувались як заклади освіти для дітей духовенства, стали в 1884 році доступними для усіх верств населення. Окрім цього, будь-який учень з незаможної родини міг претендувати на утримання освіти за казенний кошт. Важливою була також можливість вступати у світські вищі навчальні заклади або йти на службу по закінченню семінарського курсу, оскільки він прирівнювався до гімназичної освіти. Подільська духовна семінарія дала плеяду відомих священників, педагогів, вчених, громадських діячів, письменників та музикантів.

Перелік використаних джерел:

1. Мельник Е. М. Подільська Духовна семінарія. Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: «Оіюм», 2011. С.16-29.
2. Обзор Подольской губернии за 1887 год.
3. Обзор Подольской губернии за 1888 год.
4. Обзор Подольской губернии за 1890 год.
5. Обзор Подольской губернии за 1891 год.
6. Обзор Подольской губернии за 1892 год.
7. Обзор Подольской губернии за 1894 год.
8. Обзор Подольской губернии за 1895 год.
9. Обзор Подольской губернии за 1896 год.
10. Обзор Подольской губернии за 1897 год.
11. Обзор Подольской губернии за 1898 год.
12. Обзор Подольской губернии за 1899 год.
13. Обзор Подольской губернии за 1900 год.
14. Обзор Подольской губернии за 1901 год.
15. Обзор Подольской губернии за 1907 год.
16. Обзор Подольской губернии за 1908 год.
17. Сушко А.В. Духовные семинарии в России (до 1917 г.) // Вопросы истории, 1996, № 11-12 URL: <http://annales.info/rus/small/seminar.htm>